

Una mirada a la situació ambiental de la Safor

Jesús Villaplana Ferrer

En el monogràfic dedicat a la Safor de la revista de viatges *Descobrir*, que aparegué el darrer mes d'agost, Josep Piera es referia a la comarca com un racó paradisiac on la paraula *viure* es podia considerar en el seu sentit més ample. Encara que la noció de paradís és molt subjectiva i que depèn del nivell d'exigència de cadascú, el que sí que convindriem tots és en el fet d'assimilar paradís a entorn privilegiat pels seus factors físics, químics i biològics adients a la vida humana, en resum, el que es diria hui en dia un lloc d'alta qualitat ambiental. Però, és actualment la Safor un lloc paradisiac? Gaudim d'un entorn ambiental d'una qualitat per damunt de la de moltes altres comarques litorals? I sobretot, estem posant els fonaments per construir un futur social i ambientalment sostenible que mantinga, sí és que les té, les virtuts d'aquell verger tantes vegades lloat pels escriptors que la visitaren? Són aquestes unes qüestions difícils de resoldre i susceptibles de ser abordades des de multitud de punts de vista. Caldrien les aportacions de diversos especialistes per a poder apropar-se lleugerament a l'estat de la qüestió i segurament no es posarien d'acord. El que exposaré en les línies següents és tan sols una opinió personal, segurament condicionada per la

formació i l'experiència, però un intent, al cap i a la fi, de prendre-li la temperatura ambiental a aquest escenari vital que és la Safor.

La fragmentació dels hàbitats i la degradació del paisatge

Si algun fet destaca en l'evolució del paisatge saforenc en els darrers anys, és, sense cap dubte, l'incessant creixement de la superfície urbanitzada i de totes les infraestructures que l'acompanyen. Els humans, contràriament al que ocorre amb la majoria d'altres éssers vius, no ens adaptem al medi, sinó que adaptem aquest a les nostres necessitats, i alterem irreversiblement les condicions de vida dels altres organismes. Les noves àrees residencials, l'ampliació dels nuclis urbans i la construcció de polígons industrials, juntament amb la xarxa d'infraestructures viàries i energètiques — carreteres, autovies, línies d'alta tensió i de distribució, gasoductes, etc. — no tan sols van degradant la qualitat del paisatge, sinó que es constitueixen en autèntiques barreres per a la dispersió dels organismes que veuen així reduïda l'extensió dels seus hàbitats, que moren en l'intent de creuar-les o que queden aïllats genèticament. És el que es coneix com fragmentació dels hàbitats, un procés responsable de l'enrarament i posterior extinció de multitud d'espècies.

Prenguem la marjal de Pego-Oliva com a exemple. Actualment, està rodejada per l'autopista AP-7, la carretera nacional CN-332 i per les urbanitzacions d'Oliva Nova per l'est, per la nova zona industrial i les megaurbanitzacions de Pego construïdes o en projecte per l'oest, per la zona industrial d'Oliva i la urbanització Sant Pere pel nord i per àrees de serveis de Dénia pel sud. Malgrat ser declarada Parc Natural, estar inclosa en el llistat de zones humides d'importància internacional del Conveni Ramsar, ser Zona d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA), estar inclosa en el Catàleg Valencià de Zones Humides, ser Lloc d'Importància per a la Conservació i formar part de la futura xarxa europea Natura 2000, actualment no és més que un xicotet espai, mitjanament conservat, rodejat d'un entorn totalment degradat, sense interconnexió possible amb la zona muntanyenca de les Valls de Pego ni amb les zones humides de més al nord, com la Marjal de la Safor, ni amb el complex dunar d'Oliva.

A la Marjal de la Safor (Gandia, Xeresa, Xeraco i Tavernes de la Vallidigna), li ocorre una cosa semblant. Per l'oest queda aïllada per la CN-332, actualment en fase de desdoblament, i per la línia fèrria Gandia-València, a banda dels polígons industrials de Xeresa i Xeraco; pel sud, pel polígon industrial Alcodar de Gandia i les àrees urbanes del Grau; per l'est, per la Platja de Gandia i Xeraco i la cada vegada més transitada carretera Natzaret-Oliva. Tan sols queda lliure l'espai de connexió amb la zona humida del sud del Xúquer pel nord i amb les dunes de la platja de l'Ahuir per l'est, però fins i tot aquestes es podrien veure afectades si es desenvolupa la gran urbanització del PAI Vall de la Mar de Tavernes de la Vallidigna o de la Platja de l'Ahuir a Gandia.

Quan en el seu moment s'aprovà el Catàleg Valencià de Zones Humides, tan sols s'hi contemplava una banda de 500 m de protecció en tot el perímetre de les marjals, espai totalment insuficient per aconseguir una salvaguarda efectiva perquè les afeccions a aquests espais poden vindre de molt més enllà.

El cas de les marjals és paradigmàtic, però la major part de la Safor, incloses àrees agrícoles i muntanyenques, es veu sotmés a aquest procés de fragmentació. Tant les carreteres antigues i l'AP-7, com les noves, no han previst els adequats passos per a la fauna. L'ordenació territorial ha ignorat i continua ignorant que els espais naturals, per a ser viables, necessiten una interconnexió a través de corredors ecològics, és a dir, àrees que no suposen una barrera insuperable per a les espècies terrestres, àrees que, malauradament, són cada vegada més escasses a la nostra comarca.

Possiblement, algú pensarà que la pèrdua d'algunes espècies d'éssers vius no és un problema tan greu, però si del que es tracta és d'analitzar la qualitat de vida d'una zona, un dels indicadors objectius comunament acceptats per governs i institucions europees és la diversitat biològica de la qual gaudeix, i un dels indicadors de l'estat de la biodiversitat que utilitza l'OCDE és la relació entre els quilòmetres lineals de carreteres asfaltades d'un país i la seua superfície en quilòmetres quadrats. Com més elevada siga aquesta relació, pitjor s'hi trobarà la biodiversitat. Si aplicàrem aquest índex a la Safor i calculàrem la seua evolució en els darrers anys, veuríem que no anem bé, sobretot si pensem que aquestes

infraestructures viàries no s'han permeabilitzat suficientment, la qual cosa seria un mal menor en el cas que així fora.

Directament relacionat amb aquest problema es troba el model de ciutats cap al qual han optat els municipis més grans de la comarca. Del model de ciutat tradicional, compacta i multifuncional, on conviuen en un mateix espai els diversos usos i activitats, s'està passant al desenvolupament de ciutats difuses i policèntriques, malbaratadores de sòl, aigua i energia. La construcció, en la perifèria dels antics nuclis urbans, de nuclis monotemàtics —industrials, comercials, residencials, esportius, d'oci, etc.— implica una necessitat de mobilitat molt més alta que, quan no pot ser satisfeta amb un transport públic eficient (com és quasi sempre el cas), genera un flux de vehicles privats que col·lapsen les carreteres i consumeixen una energia que alhora és responsable dels principals problemes de contaminació atmosfèrica, inclosa l'acústica. Això genera una demanda de noves infraestructures viàries que, quan es desenvolupen, retroalimenten el procés, i faciliten així el model de ciutat difusa clarament insostenible. Activitats senzilles com comprar pa o anar a veure una pel·lícula de cine, són impossibles de realitzar traslladant-se a peu per a un percentatge cada vegada més alt de la població comarcal.

La contaminació del medi

La Safor no és una comarca amb especials problemes de contaminació, de fet i tot ha millorat molt la seua situació amb la construcció els darrers anys d'estacions depuradores d'aigües residuals que tracten a hores d'ara la quasi totalitat de les aigües negres que generen els seus municipis. La supressió dels abocadors incontrolats de residus sòlids urbans, que proliferaven per barrancs i rius, també ha suposat un avanç considerable. Hi ha, no obstant això, dues fonts de contaminació que són molt més difícils de combatre: la contaminació de les aigües subterrànies per nitrats d'origen agrícola i la contaminació per ozó troposfèric.

Fins fa pocs anys eren molts els municipis que no podien subministrar aigua de qualitat. En alguns d'ells el problema s'ha solucionat buscant aigua baixa en nitrats en aqüífers no contaminats, com és el cas del pou de la

Mancomunitat situat a Vilallonga que subministra aigua als municipis del marge dret del Serpis, o bé, com ha fet Gandia, reduint la quantitat de nitrats amb l'ús del sistema d'electrodiàlisi reversible. En els dos casos, la solució no ha estat lliure de problemes secundaris. En el cas del pou de Vilallonga, per problemes administratius i de jurisdicció entre la Mancomunitat i el municipi, i, en el cas de Gandia, pel cost energètic que suposa la separació dels nitrats a la totalitat de l'aigua potable, per això la quantitat d'aigua de consum alimentari és mínima respecte a la que es consumeix en cada unitat familiar. Cal assenyalar, a més, que, amb aquest mètode, es rebutja aproximadament un 10% del volum total d'aigua tractada, que s'emporta l'excés de nitrats, la qual cosa suposaria un malbaratament de recursos si a aquesta aigua no li se trobara una altra utilitat.

En el cas dels nitrats, es deixa sentir per part de les diverses administracions una actuació decidida per atacar el problema en el seu origen. Malgrat que ja fa dotze anys que està vigent el Reial Decret sobre protecció de las aigües contra la contaminació produïda pels nitrats procedents de fonts agràries, incorporat a l'ordenament jurídic espanyol per la corresponent directiva europea, poc o gens s'ha fet pel que fa als plans d'actuació que s'hi contemplaven i per això no es pot valorar l'eficàcia d'una lluita dirigida a la base del problema, que és l'única efectiva i sostenible.

L'altra font de contaminació que afecta els municipis de la comarca és la contaminació per ozó troposfèric o de baixa altura. Aquest gas és molt beneficiós a l'estratosfera perquè ens protegeix de les radiacions ultraviolades del sol, però a l'altura a la qual desenvolupem la nostra activitat vital és un contaminant secundari, és a dir, una substància que no s'allibera de cap lloc, però que es forma amb l'ajuda de la radiació solar a partir d'altres contaminants com els òxids de nitrogen i hidrocarburs produïts per la indústria o els vehicles motoritzats. A la nostra comarca, sovint se superen als mesos més assolellats els valors que produeixen danys a la vegetació i, en alguns casos, els valors de protecció per a la salut humana, i produeixen en aquest cas la disminució de la funció pulmonar.

A banda d'aquests problemes generalitzats de contaminació, se n'observen a la Safor altres de més puntuals, més subtils però no menys greus pel que fa a la

pèrdua de qualitat ambiental. La contaminació lumínica com a conseqüència de la urbanització creixent en tots els municipis, amb la utilització en molts d'ells de fanals que perden part de la seua eficàcia projectant llum al cel, i la contaminació pel soroll del trànsit i les àrees i locals d'oci, són altres problemes presents en la majoria dels nostres pobles. A banda, les aigües superficials i subterrànies reben també contaminants diversos de fonts molt variades: vivendes sense cap tipus de tractament d'aigües residuals, granges, polígons industrials, estacions depuradores d'aigües poc eficients, etc. A la marjal de Gandia en tenim un bon exemple. D'algunes de les seues sèquies han desaparegut en els últims anys algunes espècies de peixos, mol·luscos aquàtics i crustacis endèmics (com les gambetes d'aigua dolça, que eren indicadors biològics d'aigua d'alta qualitat) com a conseqüència del vessament d'aigües contaminades per activitats residencials, ramaderes i de serveis poc respectuoses per l'entorn on s'ubiquen. Aquesta desaparició ens alerta que les coses no van gens bé i que, per a salvaguardar el patrimoni natural, calen accions més decidides pels diversos nivells de l'Administració que la pura protecció passiva de l'espai atorgada per les disposicions legals.

El malbaratament i la pèrdua de recursos naturals

Directament lligada amb els anteriors problemes es troba el malbaratament, quan no la pèrdua irreversible, de determinats recursos naturals.

Un d'ells és el sòl agrícola. Disposem d'un sòl de característiques excepcionals que, juntament amb un clima de temperatures suaus i precipitacions moderades que asseguren el reg, permet una fertilitat contrastada, lloada per molts viatgers que han passat i han escrit sobre la comarca en el passat. Tanmateix, aquest sòl, origen de la societat rural de la qual venim, estem perdent-lo irreversiblement sota l'asfalt i el formigó. Ha tardat milers d'anys a formar-se i el perdrem en unes poques dècades en un procés paral·lel al que li ha passat a l'horta de València. El disseny de les noves carreteres i grans urbanitzacions continua menyspreant aquest important recurs natural amb l'argument de la baixa rendibilitat econòmica de l'activitat agrària o en nom d'un progrés mal entès. Si el desenvolupament

sostenible es defineix com aquell que permet satisfer les necessitats actuals sense posar en perill la capacitat que les generacions futures puguen satisfer les seues, està clar que, amb el malbaratament del sòl agrícola, s'està prescindint d'una de les potes en què s'ha recolzat l'economia comarcal, la qual cosa pot ser una bona estratègia a curt termini, però mai no ho serà a llarg termini, i més quan hem vist els vaivens de l'economia mundial i la poca capacitat de perspectiva que han demostrat en aquest camp els analistes econòmics. Tal com es diu col·loquialment, no es poden posar tots els ous en la mateixa cistella, i nosaltres ho estem fent apostant clarament per una economia basada en el sector dels serveis.

Un altre recurs bàsic en la nostra societat és l'aigua. Caldria esperar que ja que és un recurs que depén exclusivament de les condicions climàtiques, i que el clima mediterrani al qual estem sotmesos es caracteritza per un estiu sec i calorós, que coincideix amb la màxima demanda anual d'aigua, i que a més s'hi produeix una alternança entre llargs períodes de sequera i de precipitacions moderades, fórem uns mestres en la gestió d'aquest valuós recurs. Però no és això el que ocorre. Continuem considerant l'aigua un recurs inesgotable i per aquest motiu fem plans de desenvolupament que no tenen en consideració els límits del creixement que imposa l'accés a ella. Fins i tot ens permetem el luxe de prescindir de la important funció de magatzem d'aigua dolça que realitzen les nostres marjals i la bombegem en grans volums cap a la mar per a evitar les inundacions d'uns conreus situats en un medi amb poca capacitat d'acollida. El resultat final són unes marjals seques i sense vida al període estival dels anys amb precipitacions escasses o normals.

És cert que a la comarca s'han fet esforços per a millorar l'eficiència del reg agrícola amb el canvi de reg per inundació pel localitzat, però també és cert que aquesta nova tecnologia ha permés posar en reg grans àrees que fins ara eren de secà, com és el cas de la veïna Vall d'Albaida, amb la qual cosa, i per abastir-se d'aqüífers comuns, l'estalvi ha estat nul. La situació privilegiada que té la Safor, com una de les comarques amb més pluviositat de tot el País Valencià, és la que ha propiciat aquest malbaratament. Però la situació pot canviar en pocs anys si

augmenta la demanda que es preveu en els plans urbanístics als quals no han renunciat gran part dels nostres pobles i si disminueix aquest recurs amb el canvi climàtic que s'aproxima. Segons els experts, la tendència és que es produeisca a l'àrea mediterrània la mateixa quantitat de precipitacions, però amb menys episodis de pluja i amb més torrencialitat, amb la qual cosa la infiltració cap als aquífers disminueix i es perd gran part d'aquest recurs. Sempre estaran el mar i les dessaladores, pensaran alguns, però aquests no són remeis innocus, per l'energia que necessiten, que reforça el canvi climàtic, i pels possibles danys a l'ecosistema marí de les salmorres que s'hi produeixen.

El mateix es podria dir del paisatge, un recurs al qual no s'ha donat la importància que es mereixia, com es demostra amb la promulgació el 2004 del Conveni Europeu del Paisatge o de la Llei valenciana d'Ordenació del Territori i Protecció del Paisatge, molts lustres després que ja estigueren vigents altres que protegien la flora o la fauna, per exemple. El paisatge ha estat, i encara ho és malgrat les disposicions legals, el gran oblidat, i és per això que és el marc de referència per als saforencs. La degradació de la seua qualitat és un procés que va al mateix ritme que la urbanització del territori. La artificialització, la introducció d'elements antròpics que focalitzen la visió i substitueixen els referents naturals, ha estat contínua en els darrers anys. Hi ha pobles com el Real o Xeresa que a penes es distingeixen darrere dels seus polígons industrials, línies d'alta tensió i de distribució (com la recentment construïda de Vilanova de Castelló a Gandia) fetes amb criteris purament economicistes, pedreres com la de la Safor o el Real que són autèntiques ferides en el paisatge, urbanitzacions com la de Caudeli a Xeresa o la de Martinsa-Fadesa a Pego, que són un monument al mal gust i un exemple del que mai s'hauria de fer, platges que han sucumbit sota el formigó... I el més contradictori de la qüestió és que moltes d'aquestes actuacions es fan en nom de la promoció del turisme, quan és aquesta activitat la que cada vegada demanda un entorn de més qualitat, com contínuament s'encarreguen de recordar-nos els tècnics de la matèria.

Són molts altres els problemes ambientals de la Safor als quals podríem fer referència: la creixent contaminació electromagnètica, els incendis i les

pràctiques de restauració forestal inadequades, els problemes de mobilitat i de deficiència del transport públic, la introducció de nombroses espècies animals i vegetals exòtiques que estan eliminant espècies autòctones, la pèrdua de l'arena d'algunes platges per infraestructures portuàries fetes o en projecte, la impermeabilització del sòl i l'agreujament dels problemes d'inundabilitat, la sobreexplotació de recursos naturals com la caça o la pesca, i un llarg etcètera impossible de tractar amb l'espai disponible. Però amb tot allò abans exposat, podríem reprendre la pregunta inicial: és actualment la Safor un lloc amb un medi ambient de qualitat? Jo personalment crec que encara sí, però s'estan donant passos decisius amb la reformulació dels Plans Generals d'Ordenació Urbana de molts dels seus municipis, sempre en el sentit d'augmentar la superfície a urbanitzar, que agreujaran els problemes ambientals i que apunten cap a una pèrdua irreversible d'aquesta qualitat a mitjà termini. Solament el temps dirà si s'imposa per fi la racionalitat i l'ordenació del territori es fa en funció d'una necessitat real de la majoria de la nostra societat o si, contràriament, es fa en base als interessos econòmics d'un sector d'aquesta.

